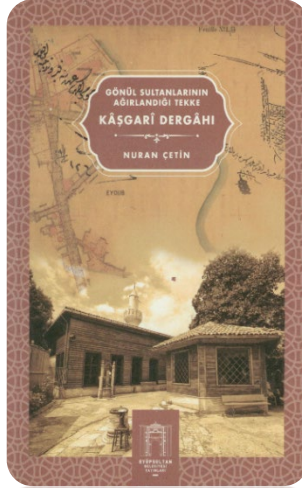

Gönül Sultanlarının Ağırlandığı Tekke: Kâşgarî Dergâhı

Nuran Çetin, Eyüpsultan Belediyesi Yayınları, 2018.

Resül Akkoyun*

*Kırk beş yıl şehirden şehre, iklimden iklime Hak ehlini talep ile dolaştım.
Bunları söylemekten maksadım övünmek değildir. Hak talipleri bilsinler
ki maksada kolay ulaşılmıyor. Bu yolda mertçe yürümek gerek s.9.*

Abdullah Nidâî Kâşgarî

* rakkoyun17@gmailcom, <https://orcid.org/0000-0002-7659-7953>

İslam tarihi içerisinde tekkeler-dergâhlar, genelde İslâmî özelde tasavvufî düşüncenin teorik ve pratik yönden işlendiği, halka takdim edildiği merkezler olarak kabul edilmektedir. Tekkelerin, karşılaştığı sorunlarla başa çıkmada zorluk yaşayanlarla ilgilendiği, onları topluma tekrar kazandırmayı hedefleyen bir tedavi merkezi misyonu üstlendikleri de bilinmektedir. Vakıf ve hayır müesseseleriyle bu kurumların bir diğer muhatap kitlesi muhtaçlardır.

Üstlendikleri farklı görevleri sebebiyle tekkeler, Osmanlı Devleti'nde de çok yaygındır. İstanbul'un fethinden sonra kurulan en eski yerleşim merkezlerinden biri konumundaki Eyüpsultan semti bunun bir misalidir. İstanbul'un önce payitaht sonrasında da hilafetin merkezi olması dolayısıyla İslam dünyasının muhtelif memleketlerinden gelen Müslüman Türkler, hacca giderken İstanbul'a uğrarlar ve özellikle bu dergâhlarda misafir olurlardı. Hilafetin merkezi İstanbul'a uğramadan hacca gitmek onların anlayışlarına göre adaba uygun değildi. İstanbul'da kaldıkları süre içerisinde Eyüp Sultan Camii'ni ziyaret edip padişahın arkasında Cuma namazı kılarlardı. Özellikle Orta Asya'dan gelen misafirleri ağırlayan bu dergâhlar içerisinde en çok bilineni Kâşgarî Dergâhı'dır.

Tanıtımına yer verdiğimiz eser, müellifin Marmara Üniversitesi tasavvuf anabilim dalında, 2004 yılında tamamladığı "Kâşgarî Dergâhı ve Kültür Tarihindeki Yeri" başlıklı yüksek lisans tezinin yeni ilavelerle gözden geçirilmiş halidir. Çetin, doktora tezini de "Eyüp Tekkeleri" başlıklı çalışmasıyla tamamlamıştır (2012). Kendisi halen Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı öğretim üyesidir.

XVIII. yüzyılda kurulan Kâşgarî Dergâhı iki asrı aşkın süre varlığını koruyabilmiş ancak tekke ve zâviyelerin kapatılmasından sonra çoğu bölümü bakımsız kalmıştır. Nihayet 2018 yılında, beş yıl süren bir çalışma ile Eyüpsultan Belediyesi tarafından restore edilmiştir. Yenilenen ve ziyaretçilere açılan dergâhın bahçesinde eser için gerçekleştirilen basın toplantısında yazar, çocukluk ve gençlik yıllarının dergâhın bulunduğu mahallede geçtiğini, tekkede yer alan kütüphanede üniversite sınavına hazırlandığını ifade ederek çalıştığı mekân ile olan duygusal bağını da ifade eder.

Eserin kapağında Eyüp semtinin, arşiv haritalarından “Alman Sendika Haritası” üzerinde dergâhın konumlandırıldığı yerin avludan eski bir görünümü bulunmaktadır. Kaliteli baskı, arşiv belgeleri ve fotoğrafları ile günümüzden renkli görüntüler kullanılarak eser zenginleştirilmiştir. Kitabın iç başlıklarının, dipnot numaralarının farklı renk ve yazı tipinde sunulması içerikteki özenin biçimde de karşılığı şeklinde okunabilir.

Eser giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun daha iyi anlaşılması bakımından tekke, dergâh, zâviye, hânkâh ve âsitâne gibi kavramların kısaca izahına yer verilmiştir. Genel itibarıyla bu terimlerin aynı yapı türünün belirli yönlerini tanımladığı ifade edilir. Bunlar arasında en yaygın ve çoğu zaman da birbirinin yerine kullanılan terimler tekke ve dergâhtır. Ayrıca tekke ve zâviyelerin genel durumu başlığıyla bu mekânların toplum hayatındaki işlevleri hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde tekkenin kurucusu Murtazâ Efendi (ö. 1160/1747), vakfiyesi ve dergâhın fiziki durumu hakkında malumat yer alır. Osmanlı Devleti’nde tersane hazinesinden sorumlu tersâne-i âmire emîni ve cizye muhasebecisi olarak görev yaptığı belirtilen Murtazâ Efendi’nin hayatı ve tasavvufa intisabı açıklanmıştır. Nakşbendiliğin Müceddidiyye kolundan Ahmet Yekdest Cüryânî’ye (ö. 1119/1707) intisab ederek ondan hilafet icazeti almıştır. Sonrasında tekkenin inşasına yer verilmektedir. Buna göre tekke, Murtazâ Efendi’nin vakfiyesi olarak 1746 yılında inşa edilmiştir. Yüz beş varaktan oluşan vakfiyede Murtazâ Efendi’nin vakfettiği mülklerin ayrıntılı bilgisi yer almaktadır. Buna göre mescid, cami, tekke, mekteb, çok sayıda ev, bahçe, su kuyuları, dükkânlar, balıkçı mahzenleri gibi birçok mülkün vakfedildiği görülmektedir (s. 46).

Vakfedilen emlak, dergâhın Nakşbendiyye tarikatı dervişlerine tahsis edilmiştir. Vazifeli şeyhin de Nakşî olması şart koşulmuştur. Tekkedeki beş odadan birinin tekkenin şeyhine diğer dört odanın dervişlere tahsisi, burada ikamet edenlerden bir kişinin tekkenin mescidinde müezzin-kayyım olarak vazife alması meşruta arasında yer almaktadır. Dolayısıyla dergâh, Nakşbendiliği esas alan bir tekke olarak kurulmuş, tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Vakfiyede ayrıca şeyh efendi, imam-hatip, müezzin-kayyım, aşçı, mütevellî heyeti gibi hizmet personelinin tayini, tespiti, ücretleri, görevleri ve yapılan harcamalar detaylı biçimde açıklanmıştır (s. 40).

Birinci bölümde tekkenin fizikî durumuyla ilgili resimlere de yer verilmiştir. Giriş kapıları, cami ve tevhidhanesi, çeşmesi, harem-selamlık bölümü, derviş hücreleri, avlu-şadırvan, kuyular, türbeler, hazire bölümleri ayrı ayrı tanıtılmıştır. Tekke haziresinde medfun Murtazâ Efendi, ailesi, tekke şeyhleri, yakınları, dervişler hakkında malumat verilmiştir. Dergâhın avlusunda tekkenin ilk şeyhi Abdullah Nidâî Kâşgarî (ö. 1174/1760) ve oğlu ikinci postnişin Ubeydullah Efendi'ye (ö. 1184/1770) ait bir türbe ile üçüncü postnişin Şeyh Îsâ Geylânî'ye (ö.1206/1791) ait ayrı bir türbe daha vardır.

İkinci bölümde Murtazâ Efindiden sonra Kâşgarî Dergâhı'nda faaliyet yürüten on bir şeyh ayrı ayrı tanıtılmıştır. İlk şeyh Abdullah Nidâî Kâşgarî'nin önemli tesirleri olduğu için söz konusu tekkenin daha çok onun adıyla tanındığı ifade edilmiştir. Tekkede hizmet eden şeyhlerden ilki Abdullah Nidâî Kâşgarî ve sonuncusu Abdülhakîm Arvâsî (ö. 1943) haricinde diğerleri hakkında malumat sınırlı düzeydedir. Abdullah Nidâî Kâşgarî kendisine ait bazı bilgilere *Risâle-i Hakkiyye* adlı eserinde yer vermiştir. Ayrıca Hüseyin Vassaf bizzat Abdülhakîm Arvâsî ile görüşerek "Sefine-i Evliya" adlı eserinde onun biyografisini yazmıştır. Her iki şeyhin hayatıyla ilgili kaynakların zenginliği metne de yansımıştır (s.105).

"Kırk beş yıl şehirden şehire, iklimden iklime Hak ehlini talep ile dolaştım. Bunları söylemekten maksadım övünmek değildir. Hak talipleri bilsinler ki maksada kolay ulaşılmıyor. Bu yolda mertçe yürümek gerek." (s. 9) diyerek bu kutlu yolculuğu İstanbul'da nihayetlendiren Abdullah Nidâî Kâşgarî aslen, günümüzde Çin idaresi altında bulunan Doğu Türkistanlıdır. Merkezi Uygur bölgesindeki Kâşgar eyaletine nispetle Kâşgarî, yazmış olduğu şiirlerde Nidâî mahlasını kullandığı için de Nidâî nispeti ile tanınmıştır. Şeyh Kâşgarî on sekiz yaşındayken şeyhinin tavsiyesi üzerine pek çok şehre seyahatte bulunur. Böylece mana eğitimine seyahat metodu ile devam eder. Semerkant, Buhara, Belh, Horasan, Irak, İsfahan, Şiraz, Bağdat, Kerkük, Musul, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine şehirlerini dolaşır. Eserde ayrıntılı olarak tanıtılan şeyh Kâşgarî'nin silsilesi ve eserlerinde geçen tasavvufi görüşlerinden derlenen bazı başlıklar ele alınmıştır. Aynı zamanda dergâhın son şeyhi Abdülhakîm Arvâsî'nin de bir kısmı zorunlu göç olmak üzere muhtelif nedenlerle birçok şehre seyahatlerde bulunduğu ifade edilir. 1919'da İstanbul'a ulaşması, bir süre sonra Kâşgarî Dergâhı'na atanması, tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadarki

görevi, sonrasındaki hayatı, silsilesi, eserleri ve tasavvufî görüşleri tanıtılır. Bu bölümde dergâh haziresinde medfun bulunanlar, mezar taşlarındaki yazılardan tespit edilerek tek tek belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde dergâhın yakın tarihteki rolü incelenmiştir. Nakşbendiliğe tahsis edildiği için öncelikle tekkede temsil edilen tarikat ve kolları tanıtılmıştır. Bu kapsamda Nakşbendilik, Kâşgarî'nin bağlı olduğu Kâsâniyye kolu ve son postnişin Abdülhakîm Arvâsî'nin bağlı olduğu Hâlidîyye kolu açıklanmıştır. Sonrasında ise Abdülhakîm Arvâsî'den etkilenen tanınmış simalardan Necip Fazıl Kısakürek ve Hüseyin Hilmi Işık'ın hayatları, eserleri ve şeyhleri ile olan münasebetleri ele alınmıştır. Kaynakçanın peşinden, ekler kısmında Abdullah Nidâî Kâşgarî'nin silsilesini gösterir bir arşiv belgesi, vakfiyenin transkript edilen tam metni verilmiştir. Arşiv fotoğrafları ve haritalar gösterilmiştir. En sonda ise eserde yer alan kişiler, yerler, kavramlar ve eserlerle ilgili bir indeks çalışması yer almaktadır.

Kültürel mirasımız konumundaki tekkelerin birçoğu yangın ve metruk bırakılma gibi nedenlerle harabe halde iken Kâşgarî Dergâhı varlığını koruyabilmiştir. Eyüp Sultan Camii'ne ve yabancılar tarafından uğrak yeri olan Piyerloti'ye yakınlığı sebebiyle dergâh yerli - yabancı pek çok ziyaretçi çekmektedir. Özellikle yabancı araştırmacılar tekke ile ilgili müstakil makaleler kaleme almışlardır. Kâşgarî Dergâhı'nı tarihi açıdan fotoğraf, vakfiye ve arşiv belgeleriyle tanıtan eser, özellikle mezkûr zevâtı ve onların hizmet verdiği dergâhı tanımak isteyenlerin istifade edebileceği bir kaynak hüviyetindedir. Eseri hazırlayan Nuran Çetin'i, kitabın neşrini, dergâhın yenilemesini gerçekleştiren Eyüpsultan Belediyesi'ni tebrik ederiz.